Tarih Okulu Dergisi (TOD)
Nisan 2019
Yıl 12, Sayı XXXIX, ss.421-460.

Journal of History School (JOHS)
April 2019
Year 12, Issue XXXIX, pp.421-460.

DOI No: http://dx.doi.org/10.14225/Joh1536

Geliş Tarihi: 02.01.2019 Kabul Tarihi: 30.04.2019

ANADOLU SELÇUKLU ŞEHİRLERİNDE GÜNLÜK YAŞAM[1]

Seher KARADAĞ[2]

Özet

Günlük yaşam, sözlük anlamıyla belirli bir gün içinde olan, o güne ait, her gün yapılan, her gün olan rutin şekilde devam eden eylemleri anlatır. Günlük yaşam çalışmaları, insanoğlunun her türlü eylemini kapsamaktadır. İnsanların yaşamlarını devam ettirmek için yaptıkları ekonomik faaliyetler, iş bölümü, gelir dağılımı, sosyal ilişkileri, kullandıkları her türlü araç gereçler ve daha birçok şey günlük yaşam çalışmalarının konusu olabilir. Üst üste yaşadığı istilalardan dolayı yıkıma uğrayan Bizans şehirleri, Selçuklu sultanlarının askeri başarıları, iskân faaliyetleri ve iktisadi politikaları sayesinde tekrar canlanmıştır. XII. ve XIII. yüzyıllar Anadolu Selçuklu şehirlerinin kurulduğu, imar faaliyetlerinin hız kazandığı bir dönemdir. Doğu ülkelerinden gelen şehirli sanatçı, zanaatkâr, din adamı ve âlimler bu şehirlere yerleşmiş, yerli halk ile kaynaşarak Anadolu Selçuklu şehirlerinin renkli çehresini oluşturmuşlardır. Bu çalışma, Anadolu Selçuklu şehirlerinin değişen fiziki ve toplumsal yapısı içerisindeki günlük yaşamı araştırmaktadır. Bu amaçla öncelikli olarak Anadolu Selçuklu şehirlerinin toplumsal yapısı, nüfusu ve sosyal tabakaları hakkında bilgiler verilmiştir. Anadolu Selçuklu şehirlerindeki mekânlarda, sosyal sınıfların günlük yaşamı tarihi kaynaklar ışığında incelenmiştir.

---

[1] Bu makale, "Kuruluş ve Yükselme Dönemi Türkiye Selçuklu Devleti'nde Günlük Yaşam (1075-1237)'' adlı yüksek lisans tezimden üretilmiştir.

[2] Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı. . ORCİD ID: https://orcid.org/0000-0003-2785-7429. E-mail: seherkaradag269@gmail.com.

Anahtar kelimeler: Anadolu Selçukluları, Türkiye Selçukluları, Günlük Yaşam, Anadolu Selçuklu Şehirleri, Ortaçağ Anadolu Şehirleri.

Daıly Lıfe in The Cıtıes of Anatolian Seljuks

Abstract

Daily life refers to the routines that are routinely carried out every day of the day, which are in a certain day in a literal sense. Daily life studies include all kinds of actions of human beings. The economic activities that people do to sustain their lives, the division of labor, the distribution of income, their social relations, the tools they use and many other things can be the subject of daily life. The Byzantine cities, which were destroyed due to the invasion of each other, were revived by the military achievements of the Seljuk sultans, the settlement activities and economic policies. XII. and XIII.th centuries are period when the Anatolian Seljuk cities were founded and the development activities gained speed. Urban artists, artisans, clergymen and scholars from the Eastern countries settled in these cities and formed a colorful face of the Anatolian Seljuk cities by fusing with the local people. This study investigates the daily life in the changing physical and social structure of Anatolian Seljuk cities. For this purpose, the social structure, population and social strata of Anatolian Seljuk cities were given. The daily life of the social classes in the places in the Anatolian Seljuk cities was examined in the light of historical sources.

Key words: Anatolian Seljuks, Turkey Seljuks, Daily Life, Cities of Anatolian Seljuks, Medieval Anatolian Cities.

GİRİŞ

Sultan Alparslan'ın, 1064 yılında Bizans'ın gelişmiş sınır şehirlerinden biri olan Ani kalesini fethetmesi daha sonra Malazgirt Savaşı (1071) ile zafer kazanması, Anadolu'da Türk-İslam fetih sürecini önemli bir mertebeye taşınmıştır. Ahlat ve Erzurum gibi Doğu Anadolu şehirlerinin, Türk-İslam egemenliğine girmesiyle fetih hareketi Batı Anadolu'ya doğru yayılma şansı bulmuştur. Türkmen toplulukları, Batı Anadolu sahillerine doğru yayılmaya başlamışlardır. XI. yüzyıldan itibaren Nicea (İznik), Laodiceia (Denizli civarı) gibi Bizans şehirlerinin çevresine Türklerin yerleşmeye başladığını görmekteyiz. Bu dönemle birlikte şehirli Bizans halkı ile Türkler arasında alış verişler, ziyaretler, evlenmeler gibi sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkiler kurulmuştur. XI. yüzyılda Bizans yönetiminin içine düştüğü siyasal karışıklıklardan faydalanan Türkler, Nicea (İznik) gibi Bizans şehirlerine yerleşmişler ve bu Bizans şehirlerinde egemen unsur olarak yer almışlardır (Özcan, 2011: 178).

XI. yüzyıl ve XII. yüzyılın başlarına kadar Anadolu'da devam eden akın ve baskın, karakterli Türk-İslam yayılması, Kutalmışoğlu Süleyman Şah (D. ?-Ö.1086), tarafından İznik'te Anadolu Selçuklu Devleti kurulması ile Türk - Selçuklu, şehirleşme süreci başlamıştır. Süleymanşah'ın ölümünden sonra parçalanan Anadolu Selçuklu Devleti, Melikşah döneminden sonra İsfahan'dan İznik'e geri dönen I. Kılıç Arslan sayesinde tekrar canlandı (1093). Haçlı Seferlerinin başlamasıyla Türkler, Batı Anadolu Bizans şehirlerini terk ederek Kızılırmak havzasına çekilmek zorunda kaldıkları gibi merkezi Konya'ya taşımışlardır. Haçlı Seferlerinin devam ettiği bu dönemde Selçuklular, Anadolu'da siyasi birliği sağlamakta zorlandıkları gibi kurumsallaşma da gecikmiştir. Selçukluların, 1075-1220'ye kadar olan dönemi ne tam yerleşik ne

de tam şehirleşmiş olduğu bir zaman dilimidir. 1220-1237 arası dönemde ise artık siyasi birliğin sağlandığını, devletin örgütlenmeğe başladığını, kırsal ve kentsel alanlarda yerleşim politikaları izlendiği gibi büyük bir inşa hareketinin de başladığını görüyoruz. 1237-1308 arası dönem ise Selçuklu devletinin İlhanlı hâkimiyetine girdiği çözülme dönemidir (Kuban, 2008: 18; Özcan, 2011: 178).

Anadolu Selçuklu şehirlerinin Bizans kent mirası üzerine kurulduğu dikkat çekmektedir. Bu dönemde Bizans şehirlerinin de durumu çok iç açıcı görünmemektedir. Türk akınları karşısında Bizans'ın Anadolu halkına tehcir siyasetini uygulaması özellikle şehirlerin boşalmasına neden olmuştu (Kuban, 1968: 63). Türkler, yeni şehirler kurmak yerine Konya (İconium), Kayseri (Caesaria), Sivas (Sebastia) gibi eski Bizans şehirlerine yerleşseler bile Aksaray gibi camiler, kervansaraylar, bedestenler inşa ederek adeta yeniden canlanan şehirler de mevcuttu. Aksaray, bir İslam şehri olarak kurulmuş ve şehre gayrimüslimlerin girmesine müsaade edilmemiştir (Akşit, 2012: 8). Anadolu Selçukluları, bir şehri fethettikleri zaman o şehire hemen bir emir (komutan) ve vali atanıyordu. Daha sonra kadı, hatip, müezzin ve hafızlar tayin edilip minber ve mihrap kurduruluyordu. Yine ordu ile beraber dolaşan dervişler, bir kısım halk, tüccarlar başka bölgelerden özel olarak getirilenler bu şehirlere yerleştiriliyorlardı. Hristiyan halk ise "cizye'' ödemek koşuluyla şehirde hayatlarını devam ettiriyordu (Kuban, 1968: 58-63).

Orta Asya Türk şehirlerinde "ordu'' yani iç kale denilen içinde hükümdarın ve askeri birliğinin bulunduğu bir şehristan bulunmaktaydı. Anadolu'da kurulan Selçuklu şehirlerinde Orta Asya ve İran Türk-İslam şehirlerindeki "ordu'' şehir geleneğinin devam ettirildiği görülmektedir. Etrafı bir savunma duvarı ile çevrilen iç kale, askeri ve yönetici merkezi durumundaydı

(Özcan, 2010: 36). İç kale içerisinde resmi binalar, kamu kurumları bulunduğu gibi selamlık köşkü, harem daireleri, hazine binası, câmehaneler (elbise depoları), ahırlar, taşthaneler (çamaşırhaneler), şaraphane, mutbah (mutfak) ve hamamlar gibi saray kompleksine bağlı yapılar da yer almaktaydı. Ahmedek ya da şehristan adını da alan iç kalede, erzak ve mühimmat depoları, su ihtiyacını karşılamak için yapılan sarnıçlar, cephanelikler yer alması buranın aynı zamanda askeri bir nitelik taşıdığını da göstermektedir (Yasa, 1996: 97). Konya'da Alaeddin Tepesi'nde bulunan iç kale, çift surla çevrilmiş, etrafına ise hendek kazılmıştır. Bu şekilde iç kalenin şehirden soyutlandığı görülmektedir. Aslında bu surlar yerleşik hayat süren şehir halkını, hayvanları ile sürekli göçen göçebelerden korumak amaçlıydı. Akşamları şehir surlarının kapıları kapatılır, geciken yolcu olursa duvarların dışında gecelerdi. Sabahleyin nöbetçiler tarafından sorgulanan yolcudan, tatmin edici bir cevap alınmadıkça şehre girilmesine izin verilmezdi (Gordlevski, 1988: 226). Ortaçağda her yerde yaygın olan istilalar, insanları bu şekilde bir yaşama zorunlu kılmıştı. Şehrin güvenliği için oldukça önemli olan bu surlar düşman istilasından korunmanın en bilinen yoluydu. İç kalede, zenginler yaşamaktaydı bu yüzden burada şehrin en göz alıcı binaları yer aldığı gibi şehrin en eski yapıları da burada yer almaktaydı. Göçebeler ve köylüler, şehirlere yerleştikleri zaman şehrin ortasında değil çevresinde, şehir duvarlarının dışında arabaları, hayvanları ile yerleşiyorlardı. Şehrin yoğun atmosferinde doğal olarak yaşamaları mümkün değildi (Kuban, 1968: 62).

İbn Sa'id, Anadolu Selçuklu ülkesinde yirmi dört büyük şehrin bulunduğundan bahsetmektedir. Bu şehirlerin her birinde valilerin, yargıçların, tüccarların, camilerin ve hamamların bulunduğunu kaydeder. (İbn Sa'id, 1958: 117; İbn Sa'id, 1970: 186). İbn Sa'id'in bahsettiği şehirler Antalya, Alaiye, Ankara, Konya, Aksaray, Ereğli, Kayseri, Sivas, Erzurum, Erzincan, Kastamonu,

Sinop, Samsun, Niksar, Amasya, Tokat ve Malatya'dır. Onun eserinden büyük ölçüde faydalanan Ebü'l Fidâ, coğrafi eserinde aynı bilgilere yer vermiştir (Cahen, 1968: 50; Ebü'l Fidâ, 2017: 301-307). Simon Saint Quentin, ülkede kasaba, kale ve küçük yerleşim alanları dışında yüzden fazla şehir yerleşmesi bulunduğunu belirtmiştir. Bunlardan başlıcaları Antakya, Adıyaman, Malatya, Akşehir, Sivas, Konya, Antalya, Erzurum, Silvan, Ahlat, Urfa ve Niksar'dır (Quentin, 2006: 49).

Şehir nüfusları ile ilgili kesin bilgi vermek zordur. Anonim Selçuknâme'de Ahi Ahmed Şah'ın kardeşinin ölümü üzerine Konya'da on beş bine yakın kişinin matem tuttuğundan bahsetmektedir (1297) (Anonim Selçuknâme, 2014: 68). Aksarayî ise Şehzade Kongurtay'ın Aksaray'ı kuşatıp Kızıl Hamid ve halktan pek çok kişiyi kılıçtan geçirdiğini, şehri saydığı zaman küçükten, büyükten, âlimden, cahilden, şehirde oturandan, yabancıdan, erkekten, kadından meydana gelen altı bin kişinin bazısının öldürüldüğünü diğer kalanlarının ise esir alındığını söylemektedir (Aksarayî, 2010: 99). Şehirlerin nüfusu hakkında Ulu cami gibi halkın toplandığı yapılardan yola çıkarak bir tahminde bulunmak mümkündür. Buna göre Selçuklu başkenti Konya 72.000, dönemin milletler arası ticaret merkezi Sivas'ın 57.000; ikinci siyasal merkez ve askeri harekât üssü Kayseri 22.000, uc kentleri Ankara'nın 9.500, Çankırı'nın 4.500; liman kentleri Antalya ve Sinop'un 10.000; kışlık merkez Alaiye'nin 5000 nüfusa sahip olabileceği tahmin edilmektedir (Özcan, 2006: 168). Marco Polo, Türkiye'de Konya, Sivas, Kayseri ve Erzincan gibi büyük şehirler olduğundan bahsettiği gibi Erzincan halkının çoğunluğunun Ermeni olduğunu söylemiştir. Marco Polo'nun anlatımından Türkmenlerin çoğunlukla zengin yaylak ve meralarda hayvancılıkla uğraşarak geçindikleri, şehirlerde ise gayrimüslim halkın zanaat ve ticaret ile uğraşarak yaşamlarını devam ettirdikleri anlaşılmaktadır (Polo, 1979: 20).

Türklerin önemli bir kısmı hayvancılıkla geçindikleri için bunun gereği olarak göçebeydi. Gerçi geniş kitleler yerleşik bir yaşamı pek tercih etmiyordu. Oğuzların, yerleşikleri "yatuk'' diye küçümsedikleri bilinmektedir. Oğuz olan Anadolu Türkleri arasında sadece göçebe değil yerleşiklerin de Orta Asya'dan geldiği aşikârdır Bizans devrinde halk güvensizlik sebebiyle geniş alanları boşaltıp kastralara (kaleler) çekildiğinden kırsal alan zaten ıssızlaşmıştı. XI. yüzyıldan sonra yeni gelen unsurlar işte bu boş alanları doldurmuştur (Baykara, 1990: 34-36). Göçebe Türkler için şehir bir tür hapishane gibiydi. Nitekim Selçuklu sultanının içinde de bir göçebe yaşamaktaydı. Sultan sık sık Konya'dan Kayseri'ye gider, kış geldiği zaman Akdeniz'e Antalya'ya geçerdi. Oğuzlar, sınır boylarında kendilerine ait sürülerini otlatır, komşular üzerine akınlar düzenlerlerdi. Böylece kendilerine ait bağımsız, tok ve rahat bir hayat sürdürürlerdi (Gordlevski, 1988: 85). XIII. yüzyılda Moğol istilası sonucunda Anadolu'ya Türkistan ve İran'dan yeni ve kalabalık Türkmen kitleleri gelmişti. Böylece Anadolu kesin ve esaslı bir şekilde "Türk vatanı'' kimliğini almıştı. Kesin bir nüfus sayısı vermek mümkün olmasa da Anadolu'ya gelen Türklerin sayısının yerli halktan kat kat fazla olduğu bilinmektedir (Sümer, 1990:574-575).

Cahen, Selçuklu sultanlarının mizaçlarının ya da çıkarlarının doğrultusunda gayrimüslim halka hoşgörülü davrandıklarını söylemektedir. Erzincan, Erzurum gibi Hristiyan halkın çoğunlukta olduğu şehirleri gezen Müslüman seyyahların, bu şehirlerde şarap içilip, domuz eti yenilmesine, Hristiyan ibadetlerinin serbest bir şekilde yapılmasına tanıklık etmeleri, seyyahların Selçukluları kınamalarına sebep olmuştur (Cahen, 2012:168). Selçuklu ailesi, gücünü arttırabilmek için Rum ve Gürcü gibi siyasi gücü olan gayrimüslimlerle evlilik yoluyla akrabalık ilişkileri kurmuştur. I. Kılıç Arslan gayrimüslim bir kadınla evlenen ilk Anadolu Selçuklu sultanıydı. Yine I.

Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi Bizans sarayına mensuptu. I. Gıyaseddin Keyhüsrev, kardeşine karşı taht kavgasını kaybettiği zaman Bizans'a sığındığı bilinmektedir. I. İzeddin Keykavus'un annesi Rum idi. I. Alaeddin Keykubad'ın annesi Gürcü olduğu gibi kendisi de Alanya Rum hâkimi Kyr Vart'ın kızıyla evlenmişti (Gordlevski, 1988: 333). II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in evlendiği Gürcü Melikesi Rosudan'ın kızı Thamar ise Konya Sarayı'na kendine mensup papaz ve mukaddes eşya ile gelmiş, sarayda ona özel ibadethane (chapelle) tahsis edilmiştir(İbn Bibi, 2014: 465; Abu'l Farac, 1987: II,537). Bu olay Anadolu Selçuklu topraklarında din hürriyetini ve hoşgörüyü kanıtlaması bakımından mühimdir.

Eflaki'nin eserinde sık sık Gürcü Hatun olarak bahsettiği bu melike daha sonra Mevlana'nın sadık müritlerinden biri olmuştur. İlerleyen zamanda Muineddin Pervane ile evlenen Gürcü Hatun'un dönemin ünlü âlimleri ve şeyhleri ile sohbetlerde bulunduğunu ve hayır severliği ile nam saldığını bilmekteyiz (Eflaki, 1989:I, 152, 459). Sadece saray ve çevresinde değil şehirlerde de günlük yaşam içerisinde hemen hemen her alanda gayrimüslimleri görmek mümkündü. XIII. yüzyılda Konya'da Siryanus adında bir Rum yankesiciye, Taniel adında bir Ermeni kasaba ya da Rum bir ocak ustasına rastlamak mümkündü (Eflaki, 1989: II, 502; I, 164). Saraylarda ve emirlerin köşklerinde Rum hizmetçiler çalıştırılırdı. Bu Rum hizmetçiler ile efendileri Rumca konuşurdu (Eflaki, 1989: II, 377). Belli bir eğitim alan yetenekli gayrimüslimler devlet kademelerinde yükselebiliyorlar ve önemli görevler üstlenebiliyorlardı. Suğdak seferine katılan Sinop donanmasının başında bulunan Ermeni Hayton, bunlardan biridir (Turan, 2016:381). Süryani Cerrah Vasil'in ise I. Alaeddin Keykubad'ın boynundaki dayanılmaz acı veren bir yarayı

iyileştirdiğini ve bu sayede kazandığı itibarla inanılmaz bir servete kavuştuğunu İbn Bibi kaydeder (İbn Bibi, 2014: 314).

XIII. yüzyıl Konya'sında Hahamların yaşadığı ve şarap satılan bir Yahudi Mahallesi vardı (Eflaki, 1989:II, 524). Sivas şehrinde ise ticaret yapan bir miktar Yahudi'nin yaşadığı bir mahalle olduğunu Sahibiye Medresesi'nin vakfiyesinden öğrenmekteyiz (Turan, 1951: 450). Anadolu'da yerli halk ile Türklerin bu kadar kolay kaynaşabilmelerinin nedeni hiç şüphesiz İran sahasından gelen şeyh, derviş ve müderrislerdir. Bunlardan en önemlisi Mevlana'dır. Mevlana'nın her dini, dili ve kültürü kucaklayan İslam öğretisi sayesinde insanlar üzerinde o kadar etkili olmuştur ki Mevlana'nın cenazesinde Müslümanlar kadar gayrimüslimler de gözyaşı dökmüşlerdir (Eflaki, 1989: II, 13-14). Kısacası toparlamamız gerekirse Müslümanlar ile yerleşik halkın birbiri ile kısa sürede kaynaşmasının nedeni Selçuklu yöneticilerinin hoşgörü politikası kadar, Mevlana gibi çağları aşan dini öğretileri ve hayat felsefeleriyle halkı etkileyen şeyh ve dervişlerin bulunmasıdır. Anadolu Selçuklu şehirlerindeki günlük yaşam görüntülerinde bu hoşgörü ortamına fazlaca tanık olmaktayız.

ŞEHİRLERDE SOSYAL SINIFLAR VE GÜNLÜK YAŞAM

Anadolu Selçuklu idari birimi eyaletlerden oluşuyordu. Bu eyaletler (sübaşılık) ise şehir ve vilayetlerden oluşurdu. Vilayet, şehir merkezi dışında kalan alanları ifade etmek için kullanılıyordu (Baykara, 1985a: 55). Şehirlerde nizam ve asayişi sağlamaktan "sübaşı'' denilen vali sorumluydu. Sultan tarafından atanan "sübaşı'' genellikle gulam sisteminden gelmekteydi. Gulam sistemi, esir veya köle olarak hizmete alınan kimselerin, kabiliyetleri ve aldıkları eğitim neticesinde, kazandıkları becerileri doğrultusunda başta ordu olmak üzere çeşitli devlet hizmetlerinde yer almaları suretiyle işleyen bir mekanizmaydı

(Göksu, 2007: 65). Niğde sübaşılarından, Zeyneddin Başara ve Samsamüddin Kaymaz da gulam asıllıydılar (Akşit, 2012: s.42). Şehir yönetiminden "Divan-ı Şehir'' adı verilen ümera ve ulemadan birçok kişinin katıldığı bir kurum sorumluydu.

İbn Bibi, ümera, ulema, tüccar ve sanatkârlar şeklinde sosyal sınıflardan bahsederken (İbn Bibi, 2014:148,62); biz bunlara ilave olarak evleri olmayan fakat oldukça kalabalık rünûd (rindler), dervişân (dervişler) ve danişmendân (öğrenciler) gibi toplulukları da sayabiliriz (Baykara, 1985b: 128). Ümera, şehrin yönetici sınıfını oluşturuyordu. Sübaşı, şahne, muhtesib, müşrif, nazır, ummal bu sınıfın içerisindeydi. Şehrin en varlıklıları bu sınıftandı. Devletten aldıkları bir miktar maaşları ve iktaları ile geçimlerini sağlıyorlardı. Ulema sınıfını ise eğitim ve din görevlileri oluşturuyordu. Vakıf gelirleri ya da devletten aldıkları maaş ile geçinen ulema sınıfında müderrisler, imamlar, hafızlar, hankâh şeyhleri ve seyyidler yer alıyordu. Seyyidler, peygamber soyundan geldiğine inanılan kimselerdi ve bu kişiler devlet tarafından korunduğu gibi halk içerisinde de oldukça saygı görüyordu (Akşit, 2012: 32-38). İğdişler, tüccarlar, sanat erbabı (ehl-i muhterife) ise kendi geçimlerini kendileri sağlarlardı. Danişmendân yani öğrenciler vakıf gelirleriyle eğitimlerini sürdürürlerdi. Rünûd (Rindler), her şehirde başıboş, ayak takımı diye nitelendirilen kimselerdi. Rindlerin arasında dervişler de bulunuyordu. Bu kimseler, şehir surlarının dışında hankâhlarda yaşarlardı. Genel itibariyle hankâhın imkânları ile geçiniyorlardı. Rindler, Kösedağ Savaşı (1243) sonrası devletin otorite boşluğuna düşmesiyle devlet adamlarının birbirleriyle mücadelelerinde önemli bir denge unsuru olarak rol oynamışlardır (Baykara, 1985b: 132). Anadolu Selçuklu şehirlerinde günlük yaşamın daha iyi anlaşılması açısından sosyal sınıfların yaşam mekânlarına göre incelemeyi daha doğru buluyoruz.

1. Saray ve Köşklerde Günlük Yaşam

Mevlana'nın şu sözleri bize Konya'nın sosyal sınıfları ve yaşam alanları hakkında önemli bilgiler vermektedir: "Konya şehrine bak! Kaç bin emirin, büyüğün ve ileri gelenin evi, köşkü ve sarayı vardır. Tacirlerin ve iğdişlerin evleri zanaatkâr erbabının evlerinden; emirlerin sarayları, tacirlerin, sultan ve meliklerin köşkleri ve takları bunların hepsinden yüzlerce derece yüksek ve büyüktür.''(Eflaki, 1989: I, 257). Yine buna benzer bir ifadeyi İbn Sa'id 'de söylemektedir. Sa'id, halkın çamurdan yapılmış evlerde oturduğunu, zenginlerin, hükümdarların ve mevkii sahibi kişilerin beyaz mermerden yapılmış evlerde yaşadığını anlatmaktadır (İbn Sa'id, 1958: 117). Buradan da anlaşılacağı üzere şehirlerde yaşayan insanlar sosyo-ekonomik durumuna göre yaşadıkları mekânların büyüklüğü ve gösterişi değişiyordu. Büyük Selçuklu saray geleneği Anadolu'ya da taşınmış yazlık ve kışlık olarak saraylar, köşkler inşa edilmiştir. Konya'da Felek-âbâd adı verilen saltanat sarayı, II. Kılıç Arslan Köşkü, Filabad (Filubat-Filobad) yöresindeki Köşk-ü Sebz, eğlenme ve dinlenme amaçlı kentin yakın çevresine inşa edilmiş mekânlardı (Özcan, 2011: 181).

Merkez Konya dışında inşa edilen saraylar da vardı. Hiç şüphesiz bunlardan en çok öne çıkanı Kayseri Keykubadiye Sarayı'dır. Bir göl kenarına inşa edilen Keykubadiye'nin şahane bir bina olduğunu, etrafında meyve bahçelerinin bulunduğunu, duvarlarının göz alıcı çini ve süslemelerle bezendiğini tarihi kaynaklardan öğrenmekteyiz (İbn Bibi, 2014: 323; Sümer, 1985: 83). Bu saray, I. Alaeddin Keykubad'ın zehirlenmesinden, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta çıkışı gibi önemli siyasi olaylara da tanıklık etmiştir (İbn Bibi, 2014:441-447). Güz gelince sultan Keykubadiye' den Akdeniz'e hareket eder ve kışı burada geçirirdi. Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın Konya-Beyşehir'de, Beyşehir

gölünün kenarında inşa ettirdiği Kubadabad Sarayı, oldukça önemli bir yapıdır. Sultan'ın bu saray için kroki çizdiği ve odaların yerlerini tek tek kendinin tespit ettiği bilinmektedir. Sarayın duvarlarını iki metreye kadar kaplayan yıldız biçimli çini süslemelerde, Sultan ve saray erkânının zengin desenli, benekli veya mor, lacivert, firuze renkli kaftanlar ile "Türk usulü'' bağdaş kurmuş otururken tasvir edilmiştir. Bu tasvirler, İbn Bibi'nin uzun uzun anlattığı eğlence meclislerini gözlerimizin önünde canlandırmaktadır (Uğurlu ve Demirci, 2008: 80-87).

Selçuklu sultanlarının günlük yaşamını resmi ve özel şeklinde iki kısımda inceleyebiliriz. Sultanın resmi hayatı Bargâh (toplantı salonu) ve Dadgâh (mahkeme) gibi devlethanelerde geçiyordu. Bargâh, toplantı salonlarının bulunduğu, Dadgâh ise halkın şikâyetlerinin dinlendiği, yabancı elçilerin kabul edildiği, adli işlerin görüşüldüğü devlethanelerdi. I. İzzeddin Keykavus döneminde yaptırılan Konya devlethaneleri halka açık kurumlar olmasından dolayı iç kalenin dışında konumlandırıldığı dikkat çekmektedir (Özcan, 2011: 181). Sultan, her gün toplantı salonuna (bargâh) gider tahtına otururdu. Haciplere emir verir, naibler toplantı salonundaki perdeyi kaldırırlar ve beyleri toplantı salonuna alırlardı (İbn Bibi, 2014: 206). Hükümdar ile görüşmek isteyen devlet büyükleri kabul günü olup olmadığını öğrenmek için saraya maiyetlerinden atlı gönderirlerdi. Perde açılmış ise saraya gelirler, indirilmiş durumda ise o gün hükümdarın kimseyi kabul etmeyeceğini anlarlardı. Devlet büyüklerine ve başlarına, saraya kadar gelip de padişahı görmeden dönmek kadar ağır gelen başka bir şey yoktu (Köymen, 1983: 103). Eğer sultan huzuruna kabul ettiği devlet erkânından birine elini öpme izni verirse bu o kişi için büyük bir şerefti. Devlet erkânı ne kadar büyük makamda bulunursa bulunsun hükümdarın eteğini veya çok defa önünde yeri öpebiliyordu (Köymen, 1983: 104). Hükümdarın

huzurunda bulunanlar için bu o kadar büyük bir onur meselesiydi ki İbn Bibi onlar için "o kimseler kibirden göğe kafa tutarlardı'' ifadesini kullanmaktadır. Sultan, huzuruna gelenleri kabul ettikten sonra halka açık sofralar kurulurdu. İhtiyaç sahipleri bu sofralarda doyar, herkes bu sofralardan nasibini alırdı (İbn Bibi, 2014: 323-324).

Sultan resmi görüşmelerini bitirdikten ve devlet büyükleri yanından ayrıldıktan sonra sıra nedimlere gelirdi. Nedim, sultanı eğlendirmek ve arkadaşlık etmek için görevlendirilmiş kişilerdi. Nedim, yalnızca sultana refakat eden samimi bir dost olmanın yanında ona gece gündüz muhafızlık (candar) eden kimseydi. Sultan devlet büyükleri ile konuşamadıklarını nedim ile şakalaşarak ya da ciddi bir şekilde konuşabilirdi (Köymen, 1983: 114). Ravendi'ye göre nedim güzel ahlaklı, güzel yüzlü olmasının yanında saray adabını bilen, iyi eğitim almış, akıllı biri olmalıydı ki sultana yol yordam öğretmeliydi. Nitekim seçilen nedim, sultanın aklını gösterir, faziletini ispat ederdi. Çünkü insan tabi olarak sürekli beraber olduğu kimsenin huyunu alırdı (Ravendi, 1999: 374).

Sultanın özel hayatının geçtiği haremde, hükümdarın "hatun'' ünvanlı zevcesi, nikahlı hanımları, odalıkları (yani cariyeleri), erkek (melik) ve kız (melike) çocukları ile hatunun maiyeti, hizmetliler bulunurdu. Haremin gerçek nüfusu hakkında fazla bilgi olmasa da hükümdarın eşi olan hatunlardan bazılarının her zaman sarayda kalmadıkları, kimi zaman geçici veya daimi olarak başka şehirlerde kaldıkları bilinmektedir. Selçuklu Sarayı, başta taht salonu olmak üzere birçok oda ve daireden meydana geliyordu. Odaların bulunduğu asıl kısım sultanın ve ailesinin yaşadığı yerdi. Saraya dâhil dairelerde ise her biri yüksek rütbeli komutan olan devlet adamları yaşardı. Bunlar, bulundukları dairelerin hizmetlerini yürütmekle görevliydiler. (Can, 2008: 132-133).

Sarayın diğer bölümlerine baktığımızda ise müşriflerin gözetiminde olan mutfak (mutfah), silah ve donatım deposu (cebehane), göreve atama sırasında dağıtılan kumaşlar ve hırkaların bulunduğu gardırop (camdarhane, câmehane), banyo dairesi (taşthane), arena (rekhane), at ahırı (astabal), saray avcılığı (şikârhane), kiler (anbar) bulunmaktaydı. Ayrıca içki bölümü şaraphane vardı. Sadece şarap değil serinleticiler hatta içme suyu da burada toplanırdı. Bunlardan başka sultanın kişisel mülklerinin geliri ile ilgilenen bölüm vardı. Sultan her şey ile ilgileniyor, herkesin çalışmasını bizzat gözlemliyordu. Herkes belli bir maaş alıyordu ve sultan, ustalık gösteren yazmanlarının, saymanlarının (muhasipler) maaşlarını yükseltiyordu (Gordlevski, 1988: 293).

Saray görevlilerinin başında saray emiri (emirbar) bulunuyordu. Şölen sırasında hizmet eden yiyecek tadıcılar (çaşnıgir), sofracılar (hansalar), sakiler (şarapsalar) gibi görevliler vardı. Tümü sultanın güvendiği kişilerdi ve genellikle Rum asıllıydılar. Bunlar ziyafetlerde gizli konuşmaları duyuyorlar ya da özellikle kulak kabartıyorlar daha sonra bu bilgileri, karşılığında kendilerine ödeme yapan patronlarına yetiştiriyorlardı. Saray kadrosunda bulunması zorunlu olan diğer görevliler doktor, şair ve hatta soytarıydı (Gordlevski, 1988: 293).

Selçuklu sarayında sık sık debdebeli şölenler, düğünler, içkili ziyafetler düzenlenirdi. Bu eğlencelerde Oğuz boylarının geleneğine göre bir oturma düzeni gözetilirdi (Gordlevski, 1988: 295). Bu eğlence meclislerinde yanan lambaların verdiği aydınlıktan sanki gökyüzündeki yıldızlar tavana çakılmış gibi görünürdü. Seçkin konukların önüne altın ve gümüş tabaklarda çeşitli yiyecekler ve içki ikram edilirdi (İbn Bibi, 2014: 202). Bu ziyafetlerde büryan kebap, kaz ve tavuk çevirmeleri, tennur aşları, arıgirde (saf un ekmeği) gibi yemekler yenir, muattar (ıtırlı, güzel kokulu) şerbetler ikram edilirdi (Oral, 2008: 73). Saz ve rud çalan

bütün çalgıcılar gelir, ney sesinden ve şarkı namesinden, onların çıkardıkları seslerden sert taşların kalbi de coşmaya başlardı (İbn Bibi, 2014: 323-324). Müzik Selçuklu Sarayı için vazgeçilmez bir öğeydi. Her an davûdî ses ve nağmeleri ile ruhlara tazelik ve ferahlık veren muganni (şarkıcı) İzzeddin Abdurrahman olmadan eğlence ve içki meclislerinin tam bir neşe kazanamayacağını bu yüzden bu şarkıcının emir ve meliklerin sohbetlerinde her an hazır bulunmasını emir eden bir atama menşuru günümüze kadar ulaşmıştır (Turan, 1958: 38).

Elbette bu içkili meclislerde ve ziyafetlerde tek gaye eğlence değildi. Bu eğlence meclisleri zaman zaman rakiplerin ortadan kaldırılması için de uygun ortamlardı. I. Kılıç Arslan, İmparator I. Aleksios'un telkiniyle kendi devletini tehdit etmeye başladığını düşündüğü kayınpederi Çaka Bey'i böyle bir eğlence meclisinde bertaraf etmişti. Daha sonraki dönemde I. Alaeddin Keykubad'ın tertip edilen bir ziyafette yediği et yüzünden zehirlendiğini biliyoruz (Ersan, 2006: 85-86). Bu meclislerde sadece müzik, yeme içme, eğlence olduğunu düşünmek hata olur. I. Alaeddin Keykubad'ın meclisinde siyasetten başka ilim ve kültür meseleleri tartışılırdı. Sultan, meclisinde şakaya yer vermez, müzisyenleri dinlerken musiki kitaplarından, vezin ve usul gibi konulardan konuşmayı severdi. Nedimlerinden biri veya yakınlarından rütbesini aşan bir söz söyler ya da davranışta bulunursa onu azarlayıp bir daha meclise çağırmazdı (Uyumaz, 2006: 48).

Anadolu Selçuklularında, cülus törenleri, sefer öncesi ve sonrası tertip edilen eğlenceler, düğünler, av şölenleri, yabancı elçilerin kabulü hepsi eğlence ve kutlama sebebiydi. Sultanlar tahta geçecekleri zaman merkez Konya'ya doğru hareket ettikleri zaman o güzergâh üzerindeki şehirlerde kutlama törenleri

yapılırdı. Sultan II. Mesut, Konya'ya ulaştığı zaman Ahi gençleri, sultan için ateş ve silah oyunu gösterisi yapmışlardı. Sultan bu gösteriden memnun kalmış ve Ahi gençlerine ikramlarda bulunmuştu (Anonim Selçuknâme, 2014: 58). Bu tören ve kutlamalarda süslenmiş koçlar ve sığırlar kurban edilir, altın, gümüş, inci gibi değerli mücevherler saçı olarak dağıtılırdı (İbn Bibi, 2014: 238).

Selçuklularda, eğlenme ve spor amaçlı olduğu kadar savaş hazırlığı vasfında olan at binme, ok atma, çevgan, cirit, halka kapma (halka rubayi) gibi Orta Asya Türk kültürüne ait oyunların oynandığını biliyoruz. I. Alaeddin Keykubad haftada bir ya da fırsat buldukça çevgan (polo oyununa benzeyen eski bir Türk atlı sporu) oynardı (İbn Bibi, 2014: 323-324). Sultanlar için diğer bir eğlence ve spor avlanmaktı. Özellikle yırtıcı kuşlarla ve sürek avı gibi yaygın avcılık uygulamalarına başvuruluyordu. Çünkü köpeğin İslam'da mekruh sayılması bu yöntemi mecburi kılıyordu (Mazaheri, 1972: 235). Sultan Rükneddin'in Ayaz adındaki bir kölesi şahinle (baz) avlanıyordu (İbn Bibi, 2014: 94). Saadettin Köpek'in av ve inşaat emiri olmasının yanı sıra, sarayda "Emir-i Şikâri Memalik-i Mahsure'' yani avcılıktan sorumlu devlet emiri makamının olması ve bu görev için atama menşurlarının bulunması avcılığa verilen önemi göstermektedir (Redford, 2008:110).

2. Konutlarda Günlük Yaşam

Türkler, Bizans şehirlerini ele geçirdikleri zaman gayrimüslim halkın mabetlerini mescide çeviriyorlardı ve mahalleler bu mescit etrafında teşekkül ediyordu. Konya'da bir mahalle nüfusu tahminen 150-200 kişi kadardı (Baykara, 1985b: 50). Mahallelerin kuruluşunda tekke ve zaviyeler etkili oluyordu (Akşit, 2014: 80). Anadolu Selçuklu şehirlerinde mahalleler etnik ve dini farklara göre bölünmüştü. İbn Battuta, Antalya'da Rum, Yahudi ve Müslümanların etrafı

surlarla çevrili mahallelerde oturduklarını söylemektedir (İbn Battuta, 2004: I, 403). Mahallenin en üst yetkilisi imam olduğu gibi diğer önemli kişisi İğdişbaşı idi. XII. ve XIII. yüzyıllarda Anadolu şehirlerindeki vergi memurlarına iğdiş adı veriliyordu. İğdişler, sadece vergi toplamakla ya da ticaretle uğraşmıyordu. Herhangi bir düşman tehdidinde şehir savunmasını organize ederlerdi (Sümer,2000, 524). İğdiş, sultan teşrif ettiği zaman şehrin ileri gelen ve itibarlı kişileriyle onu karşılardı (İbn Bibi, 2014: 148).

Mahalle mescidinin yanında kız ve erkek çocuklarının karışık eğitim aldığı mahalle mektebi bulunmaktaydı. Mevlana'nın verdiği bilgilere göre mektep hocalarının maaşı yetersizdi ve geçim sıkıntısı çekiyorlardı (Özbek, 2001: 53). Çocuklar doğal olarak mektebi sevmiyorlardı, bundan şikâyet ediyorlardı. Babaları onları fındık, fıstık hatta bir kuş almak vaadiyle kandırıp mektebe getiriyordu (Shimmel, 1973:139).

Anadolu Selçuklu şehirlerinde yaşayan çoğu insanın bir avlusu, bahçesi ya da tarlası vardı ve bunlar evlerinin yakınında bulunuyordu (Gordlevski, 1988: 228). Birkaç kuşağı bir arada toplayan kalabalık aile ortamı bulunmaktaydı. Hayatını genellikle dört duvar arasında geçiren ve zirai ekonominin bir sonucu olarak köylüden pek farklı olmayan şehirli kadın için günlük ev işleri oldukça ağırdı. Şer'an birden fazla kadınla evlilik mümkün olsa bile ekonomik açıdan bu toplumun ancak küçük bir kısmı için mümkündü. Ekmek pişirmek, yemiş kurutmak, odun kesmek gibi günlük işler için oldukça geniş bir alana ihtiyaç vardı. Bu yüzden evlerde bahçe, depo hatta ahır bulunuyordu (Kuban, 1968: 66). Kerpiç, kalıplara kil ve saman balçığın dökülüp güneşte kurutulmasıyla elde ediliyordu. Evlerin yapı malzemesinde kerpiç ve tuğla kullanılıyordu. Günlük hayat genellikle "sofa'' da geçmekteydi. Misafirler burada ağırlanırdı. Sofa, diğer

odalara dağıtıcı durumundaydı. Odalarda sedir, raf ve yüklük (yüdrük) bulunmaktaydı (Uğurlu ve Demirci, 2008:101).

Yer döşemeleri halı, kilim veya keçeydi. Eflaki eserinde halı, kilim, keçe ve seccade gibi yaygılardan bahsederken, Gürcü, Şiraz ve Aksaray perdelerini anlatır (Eflaki, 1989: II. 143). Ocak, mangal, tandır ısınma araçlarıydı. Şamdan, kandil, mum ve çerağ ise aydınlanmada kullanılıyordu (Uğurlu ve Demirci, 2008: 105). Sırlı nakışlı tabaklar, testiler, kâseler, güveçler, at ve deve derisinden yapılan tulumlar, dağarcıklar, su kapları, ahşaptan oyulan tekneler, üzerinde hamur açılan ahşap senitler (yasağaç, yassı ağaç), tuzluk (tapan) gibi eşyaları hemen hemen her evde görmek mümkündü (Uğurlu ve Demirci, 2008: 112).

Şehirlerde konut bölümleri ticaret bölümlerinden tamamen ayrıydı. Bir bakıma şehrin erkek hayatından ayrılırdı ve özellikle iş saatlerinde ayrı bir kadın dünyasını teşkil ediyordu (Kuban, 1968: 66). Caddelerde ya da sokaklarda kadınları görmek sıradan bir durumdu. Hatta taşrada kadını at sırtında dahi görmek mümkündü (Bıçak, 2007: 66-67). Tarihi kayıtlarda anlatılan bir olay bize Selçuklu toplumunda günlük yaşam içerisinde kadının konumunu göstermesi bakımından mühimdir. Rükneddin Süleymanşah'ın kölesi Ayaz, bir kadının yetim çocuklarının nafakasına bedel tedarik ettiği bir kâse yoğurdunu gasp etmişti. Kadın köleden şikâyetçi olmak üzere Sultan'ın huzuruna çıkmıştı (İbn Bibi, 2014: 94-95). Bu bize Ortaçağ Anadolu'sunda kadınların rahatça haklarını arayabildiklerini ve kamusal alanlarda bulunabildiğini göstermektedir. İbn Battuta, XIV. yüzyılda Anadolu kadının rahatça misafir ağırladığını, çarşı ve pazarda serbestçe dolaşabildiğini hatta yüzlerini bile örtmediklerini anlatmaktadır (İbn Battuta, 2004: I, 400). Şehir hayatında kısmen de olsa kadınların çalışmaya başladıkları görülür. Ancak Selçuklu 'da meslek sahibi

kadınlar genellikle sarayda çalışan kadınlardı. Bunlardan bir tanesi kız ve erkek çocukların eğitiminden sorumlu "Usta Hatun'' dur. Yine hatunun mali işlerini düzenleyen kadın haznedarlar vardı. Muganniyyeler, rakkaseler, mutribeler de sarayda çalışan kadınlardı (Eflaki, 1989: II, 142-143; Can, 2008: 95).

3.Mesleki ve Sosyal Yaşam Alanlarında Günlük Yaşam

Anadolu Selçuklu şehirlerinde iskânın sur içinde veya sur dışında dağılımına göre iki ana gruba ayrıldığını görmekteyiz. Açık şehirler, mahallerin ve çarşıların sur dışında konumlanmasından dolayı kapalı şehirlerden ayrılıyordu. Kapalı diye nitelenen şehirlerde çarşı merkezdeki bir caminin etrafında toplanmışken, açık olanlarda çarşı şehrin farklı bölgelerine dağılmıştı. Niğde kapalı bir şehirken, Kayseri açık şehirlere örnektir (Akşit, 2009: 24). El-Ömerî, Kayseri'de şehir çevresinde ne de içerisinde dükkân veya pazar bulunmadığını kaydetmektedir (El-Ömerî, 2014: 141).

Ortaçağ İslam şehirlerinde olduğu gibi Selçuklu şehirlerinde de satılan her malın kendine ait bir çarşısı vardı. İbn Battuta, Konya şehrinin çarşısını şöyle anlatmaktadır "Şehrin caddeleri geniş, çarşıları da muazzam ve şirin. Her zanaatın erbabı çarşıda belirli bir yerde toplanmıştır. Buranın Büyük İskender tarafından kurulduğuna dair söylentiler var..'' (İbn Battuta, 2004: I, 413). Konya şehrinde, Allâme Çarşısı, Altun Aba Çarşısı, Argaçcılar Çarşısı, Cami Çarşısı, Debbağlar Çarşısı, Eski Çarşı, Yeni Çarşı, Gurebâ Çarşısı, Haffâflar (Kunduracılar) Çarşısı, Kassâblar Çarşısı, Uzun Çarşı, Buğday Pazarı, Odun Pazarı, Pazar-ı Suzen-gerân (İğneciler) Pazarı gibi çarşı ve pazarlar olduğu bilinmektedir (Özcan, 2011: 182). Çarşılarda dükkânlar sıra ile yan yana dizilmiş, aynı zanaat ya da ticaret faaliyeti ile uğraşan tüccarların bulunduğu bir sokak görünümündeydi (Özcan, 2007: 93). Çarşı ve pazarların her türlü denetiminden

muhtesib sorumluydu. Mevlana'nın "Eğer vazifesini gören bir muhtesib isen bu pazarda yatan hadsiz, hesapsız sarhoşları gör..'' sözlerinden, muhtesiblerin genel ahlak kurallarını gözetmekle de sorumlu olduğunu anlıyoruz (Eflaki, 1989: II, 24).

Anadolu doğu-batı ve kuzey-güney istikametinde iki büyük milletlerarası ticaret yolu üzerinde bulunmaktaydı. Doğu-batı istikametinde olan ticaret yolu Antalya ve Alaiye 'den başlayarak Konya, Aksaray, Kayseri, Sivas, Erzincan, Erzurum gibi büyük merkezlerden geçerek İran ve Türkistan'a varıyordu. Güney kuzey istikametinde olan ikinci yol ise Halep'ten, Elbistan ve Kayseri yoluyla Sivas'a gelen kervanlar Sinop ve Samsun limanları vasıtasıyla Kırım'a ulaşıyorlardı. Sivas bu devirde kuzey ve güney kavimlerinin bir mübadele merkeziydi. Kuzeyden gelen köleler, cariyeler, kürkler İslam ülkelerine buradan yayılıyordu (Turan, 1980: 166-202). Menşei Kıpçak ve Kafkas kavimlerinden olan Mısır Memluk Devleti orduları ve bir kısım Selçuklu devlet adamları olan köleler hep Sivas'tan satılmış ve Sivas'tan götürülmüştür. Bundan dolayı İlhanlı Hükümdarı Abaga Han, meşhur Mısır –Suriye sultanı Baybars'a yazdığı bir mektupta "Sivas'ta satılmış bir köle'' ifadesiyle aşağıladığı dikkat çekmektedir (Turan, 1951: 449). Diğer önemli bir pazar Kayseri- Elbistan yahut Kayseri-Halep yolu üzerinde bulunan Yabanlu Pazarı'dır. Mevlana'nın eserlerinde de geçen Yabanlu Pazarı sadece bir Pazar değil aynı zamanda mayıs-haziran aylarında kurulan ve kırk gün süren bir fuardı. Bu pazara uzak diyarlardan pek çok insan gelirdi. Tacirler bu pazara katılmak için büyük çaba sarf ederlerdi. Yabanlu Pazarı'nda kusurlu malların kusurları hayret verici şekilde gizlenerek satışa sunulurdu. Bu pazarın bir özelliği de satılan malların asla iade edilememesiydi. Örneğin tacirlerden bir tanesi yüksek fiyatla yakışıklı bir

memluk (delikanlı veya çocuk köle) satın aldıktan sonra bu kölenin kız olduğu ortaya çıkabiliyordu (Sümer, 1985: 15-20).

Yabanlu önemli bir ticari fuar olmasının yanında aynı zamanda Selçuklu ordularının toplanma yeriydi. Bu Ordu-Pazar geleneği Türk Orta Asya yaşantısına kadar uzanmaktadır (Özcan, 2006: 35). Tacirler alış veriş için başka ülkelere gittikleri zaman soyulma ve mallarını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalabiliyorlardı. Anadolu Selçukluları bu soruna yol güzergâhları boyunca kervansaraylar inşa ederek tacirlerin güvenli ve rahat bir şekilde seyahat etmelerini sağlamışlarıdır. XII. yüzyılın sonlarına doğru Selçukluların, Anadolu'da Bizans ve Haçlı taarruzlarını kırması, rakip hanedanları ortadan kaldırılıp siyasi birliği sağlaması ile beraber iktisadi ve ticari gelişmelerin yolu açılmıştır. II. Kılıç Arslan, I. Gıyaseddin Keyhüsrev, I. İzzeddin Keykavus ve I. Alaeddin Keykubad gibi ileri görüşlü sultanların, devrin şartlarını çok iyi tahlil ettikleri gibi iktisadi ve ticari gelişmeyi sağlamak için birçok koruyucu ve teşvik edici politikalar uyguladıkları bilinmektedir. Bu amaçla Anadolu'da sınır civarlarına çapulculardan ve eşkıya baskınlarından koruyacak, yolcuların her türlü ihtiyaçlarını karşılayabileceği kervansaraylar meydana getirilmişti (Turan, 1980: 164-168).

Kervansaraylar inşa edilirken İslam dünyasında hudutlarda askeri gaye ile yapılan ribatlar örnek alınmıştır. İlk kervansaray II. Kılıç Arslan tarafından Aksaray civarında yapılmıştır (Turan, 1980:163). XIII. yüzyılda oldukça faal olan Karatay Kervansarayı, Selçuklu ordularının doğu ve batı hareketlerinde konakladığı bir yer olmakla birlikte Memluklu Sultanı Baybars'ın da Anadolu'ya geldiği zaman ordusuyla burada konakladığını bilmekteyiz (Turan, 1948: 52). Karatay Kervansarayı, yontma ve mermer gibi parlak kırmızı taşlarla yapılmış

duvarlarında kalemle emsalini resmetmek imkansız olan nakış ve resimler bulunmaktaydı. Oldukça gösterişli olan bu kervansarayda hamam, hastane (bimâristan), ilaçlar, yatak ve yemek takımları, ahırlar bulunmaktaydı. Yolculara, Müslüman, kâfir, hür ya da köle olduğuna bakılmaksızın eşit olarak bir okka et ve bir çanak da yemek verilirdi (Turan, 1980: 186-187; 1948: 56; El-Ömerî, 2014: 138). İbn Sa'id, Kayseri ve Sivas arasında yirmi dört tane han olduğundan bahseder. Yolcuların her türlü ihtiyacını karşılayabildiği bu hanların özellikle kışın yağışlı günlerde onlara çok yardımcı olduğunu söylemektedir (İbn Sa'id, 1958: 118).

Tacirlerin yol güzergâhlarında konaklayabileceği yerler olduğu gibi şehir içinde de konaklayabilecekleri yerler de mevcuttu. Şehir içindeki hanlarda tacirlerin kaldığı bilinse de buralarda herhangi bir ticari faaliyetin olup olmadığı belirsizdir. Şems-i Tebrizi, Konya'ya geldiğinde bu hanlardan biri olan Şekerfuruşan (Şekerciler) Hanına inmiştir. Eflaki'nin Şems-i Tebrizi'nin odasını tasvir ederken içinde herhangi bir eşya olmadığından bahsetmektedir (Eflaki, 1989: I, 83-92). Bu da bize hanlarda odaların müşterilere boş olarak teslim edildiğini göstermektedir. Sarraf, kuyumcu, kürkçü gibi kıymetli eşya satan bazı tüccarlar daha emin yerler olan büyük hanlarda oturur ve aralarında ticaret yaparlardı. Sahip Ata'nın bir hanında dokuz dükkân ile oturacak bir takım daireler vardı. Sivas'taki Emir-i Ahur İmameddin Ayaz fundukunda (hanında) bir mescit dahi bulunuyordu (Turan, 1951: 451). Konya'da Vezir Ziyaeddin ve Sahib İsfahani adlarını taşıyan hanlar vardı. Buralarda müzikli eğlenceler düzenleniyordu. Çeşitli müzisyenlerin, şarkıcıların ve hayat kadınlarının bulunduğu bu hanların eğlence mekânı olarak da kullanıldığı anlaşılmaktadır (Taneri, 1977: 67). Eflaki, Vezir Ziyaeddin Hanı'nda Tavus adında harp çalıp şarkı söyleyen güzel bir kadın olduğundan bahsetmiştir (Eflaki, 1989: I, 404).

Yolcuların kervansaray ya da handan başka kalabilecekleri yerler mevcuttu bunlardan bir tanesi de zaviyelerdi.

Ömer Lütfi Barkan'ın hali ve tenha yerlerde, boş topraklar üzerinde Orta Asyalı muhacirler tarafından kurulan bir nevi Türk manastırları olarak tanımladığı zaviyeler, küçük tekke veya geçit, derbent ve kervansarayların olmadığı yerlerde misafirhane olarak hizmet veren yerler olarak tanımlanabilir (Barkan, 1942:15). Derviş, bir zaviye kurarken etrafındaki diğer dervişler ile toprağı işler, tarla açar, bahçe yapar, gelirleriyle kendilerini geçindirirler yolculara da üç gün kalma koşuluyla barınma ve yeme içme sağlarlardı (İnalcık, 2010: 24). Zaviyeler arasında en çok ön plana çıkan hiç şüphesiz Ahi zaviyeleridir.

XIII. yüzyılın başlarında Anadolu'da Hristiyan esnaf ve sanatkârlar ile rekabet edebilmek ve yeni gelen Müslüman kitlelere iş imkânı sağlayabilmek için Ahi örgütleri oluşturulmuştur. Bugün esnaf dernekleri (zamanına göre bir nevi tekkeler) dediğimiz bu müesseseler, her zanaat şubesinde çalışan insanları birer "pir"in manevi-dini kudsiyetine inandırıp, onları bu zanaatın tarikatı içinde sadık ve mesleğin bütün kaidelerine candan bağlı müritleri haline getiriyordu. Kuyumcular, fırıncılar, ayakkabıcılar, kasaplar, bezciler (dokumacılar), dericiler ve başkaları, hep birer esnaf loncasına (yahut tarikatına) sahiptiler (Akdağ, 2010: 23). Ahi Evran, gerçek ismiyle Şeyh Nasırüddin Mahmud Ahi Evran b. Abbas, ahilik teşkilatının Anadolu'daki kurucularından ve debbağ esnafının piriydi. XV. yy'da kaleme alınan Hacı Bektaş Vilayetnâmesi'nde menkıbevi şahıslarla münasebeti ve bu arada Hacı Bektaş-ı Veli (ö-1270) ile olan yakınlığı anlatılmaktadır. Bazı siyasi ve sosyal hadiseler, doksan üç yıl yaşadığı rivayet edilen Ahi Evran'ın hem Hacı Bektâş-ı Veli, hem de Mevlana Celâleddin-i Rumi

(1207-1273) ile çağdaş olduğunu göstermektedir (Şahin, 1995: 530). Ahi Evran zaviyesi tahminen 1205'te Kayseri'de kurulmuştur (Çağatay, 1997:50).

Bir ahi zaviyesi kurulacağı zaman önder olan adam, halı, kilim, kandil gibi gerekli eşyayla orayı donatırdı. Onun arkadaşları geçimlerini sağlayacak kazancı elde etmek için gün içinde çalışırlardı. Kazandıkları parayı ikindiden sonra topluca getirip başkana verirlerdi. Bu parayla zaviyenin ihtiyaçları karşılanır, beraber yaşama için gerekli yiyecek ve meyveler satın alınırdı. Mesela o esnada beldeye bir yolcu gelmişse hemen zaviyede onu misafir ederlerdi. Alınan yiyeceklerden misafire ikramda bulunurlardı. Bu iş yolcunun ayrılışına kadar sürerdi. Bir yabancı ve misafir olmasa bile yemek zamanında yine hepsi bir araya gelip beraber yerler, türkü söylerler, raks ederlerdi. Ertesi sabah işlerine giderek ikindiden sonra elde ettikleri kazançlarla önderin yanına dönerlerdi (İbn Battuta, 2004: I, 404).

Bir ahi zaviyesine girildiği zaman Anadolu'nun en güzel halı ve kilimleriyle döşenmiş, Irak camından mamul sayısız avizeyle aydınlanmış pırıl pırıl bir mekân ile karşılaşılırdı. Oturma salonunda beş tane "beysus" olurdu. Beysus bakırdan yapılmış üçayaklı bir şamdan türüydü. Bu şamdanın baş tarafında yine bakırdan yapılma cam gibi parlak ve ince bir kandil yeri bulunurdu. Ortasında fitilin çıkması için yerleştirilmiş bir boru vardı. Bu tüpçük, süzülmüş saf içyağıyla doluydu. Yanı başında yine yağ dolu bakır kaplar bulunmaktaydı. Fitili düzeltrnek için bir de makas vardı. Bunun bakımıyla vazifeli olana "çerağcı" derlerdi. Mecliste sırtlarında "kaba"(kaban) ayaklarında mest bulunan; bellerine iki arşın uzunluğunda bıçak asan; başlarını altta yün bir takke, onun üzerinde de bir arşın uzunluğunda iki parmak genişliğinde uzun serpuşlarla örten bir grup delikanlı vardı. Yiğitler burada toplandıkları vakit serpuşlarını çıkarıp önlerine

koyarlardı. "Zerdani" cinsinden (ince, şeffaf sarı ipekten mamul) güzel bir takke veya buna benzer bir şey kalırdı başlarında. Meclisin tam ortasında misafirlere ayrılmış bir peyke bulunmaktaydı. Oraya geldiğimizde bize çeşit çeşit yemek, meyve ve tatlı sunulurdu. Sonra türkü söylemeye, raks etmeye başlarlardı. Bunların güzel davranışları ve ikramı hayretleri bir kat daha arttırırdı (İbn Battuta, 2004: I, 404).

4. Vakıf Kurumlarında Günlük Yaşam

Bir malın bir arazinin gelirlerinin bütünüyle insanların yararına kullanılmak üzere sahibi tarafından hayır işleri için terk edilmesine vakıf denilmektedir. Mektep, medrese, kütüphane, darüşşifa, hamam gibi halka hizmet veren kurumlar vakıf mallarından elde edilen gelirle ayakta kalabiliyordu. İslam dünyasında Sünniliğin savunulması amacıyla Büyük Selçuklular tarafından sistematik bir şekilde hayata geçirilen medreseler, Anadolu Selçukluları zamanında da Anadolu coğrafyasında devam ettirilmiştir. Medreseler, vakıf kuruluşlarıydı zaten Selçuklu medreselerinin orjinalliği de buradan gelmektedir. Medreseler, ilmi ve idari muhtariyetin yanında mali muhtariyete de sahipti. Medreseler sadece eğitim için tahsil edilmiş binası olan, aldıkları maaş ile geçim derdinden kurtularak sadece kendini ilme veren öğretim görevlileri ve burs, yurt gibi her türlü ihtiyacı karşılanmış öğrencileri ile medreseler sadece zamanına göre değil şimdiki zamana göre de ileri düzey kuruluşlardır (Atçeken ve Bedirhan, 2012: 139).

Anadolu'da ilk medreseler Artuklu ve Danişmend beyliklerinde ortaya çıkmıştır. Tokat ve Niksar'da Danişmendlilerden Yağı-Basan Medresesi, Mardin'de Hatuniye ve Diyarbakır'da Artuklu medreseleri Zinciriye (1198),

Mesudiye (1198-1223) ile başlayan gelişmeler Kayseri'de 1205 tarihli Çifte Medrese ile Selçuklularda devam etmiştir. Sivas Keykavus Şifahanesi, Konyalı Sırçalı Medrese (1258), Erzurum Çifte Minareli Medrese (1271) en büyük ve gösterişli Selçuklu medreseleri olmuşlardır (Güven, 1998: 130). Medreselerde verilen derslere göre Darü'l hadis (İlahiyat fakültesi), Darü'l fıkıh (Hukuk fakültesi), Darü'l tıp (Tıp fakültesi) gibi sınıflandırılırdı. Konya medreselerinden Sahip Ata Fahreddin Ali Darü'l hadis (İlahiyat fakültesi), Emir Bedreddin Müslih medresesi Darü'l fıkıh, Kayseri'de ise Gevher Nesibe Darü'ş şifası bunlara örnek olarak verilebilir. (Güven, 1998: 137). El-Ömerî, Kayseri'de medreselerin, hankâhların ve ribatların şehrin en güzel mahallerinde inşa edilmiş, yontma süslemeli, en iyi cins granitten yapılmış binalar olduğunu söyler. Bu binalar, içerisinde havuzlar bulunan, Kali (Erzurum'un eski adlarından) ve Gürcü halıları ile kaplı oldukça göz alıcı mekânlardı (El-Ömerî, 2014: 141).

Medreselerde eğitim dili Arapçaydı. Haftanın salı ve cuma günleri hariç ders verilirdi. Vakfiyede belirtildiği miktarda öğrencilere maaş verilirdi. (Balık, 1999: 4). Altun-Aba Medresesi vakfiyesinde her öğrenciye günlük 80 rıtl (665 gr) ekmek de verildiği yazmaktadır (Turan, 1947: 202). Medrese öğrencilerine "softa'', asistanlara "danişmend'' denirdi. Vakfın idarecisi, müdürü mütevelli idi. Mütevelliler, vakfın gelirlerinden öğrencilere belirli oranda harçlık dağıtır, vakfı denetler, burs verilecek öğrencilerin belirlenmesini sağlardı. Mütevelli, kurumun işletilmesinden, öğrencilerin ihtiyaçlarının giderilmesinden, sosyal aktivitelerine kadar sorumluydu (Balık, 1999: 4). Medresede, temizlikten görevli ferraş, öğrencilerin dini vecibelerini yerine getirmelerinde yardımcı olacak imam, müezzin, kapıda güvenliği sağlayan bevvab, kütüphane görevlisi, kâtip, tahsildar, mimar, müderris yardımcısı muid gibi görevliler vardı. Bütün bu görevliler vakfiyede belirtilen miktarda maaş alıyordu (Güven, 1998: 142).

Anadolu Selçuklularının en önemli kültür merkezi olan Konya'da gerek medreselerde gerekse hankâhlara bağlı birçok kütüphane vardı. Altun-Aba Medresesi'nde (1202) bir kütüphane olduğunu bilmekteyiz. Buna göre otuz sekiz öğrencinin eğitim gördüğü medresede mütevelli ve nazır her yıl yüz dinar (dirhem) ile kütüphaneye kitap alırdı. Kitap ödünç almak isteyen öğrenci bir miktar parayı hazinü'l küttab'a (kütüphaneciye) veriyor sonra kitabı teslim edince parasını geri alıyordu. Sivas Sahibiye Medresesi, Sivas Buruciyye Medreselerinde de kütüphane ve kütüphane görevlileri vardı (Turan, 1947: 202). Konya, kitap açısından önemli bir pazar idi. Konya'da kitap istinsahı, ciltlenmesi gibi özel sanat dalları gelişmişti (Baykara, 1985b: 92).

Anadolu Selçuklularında, Darü'ş şifaların ayrı bir önemi vardır. Bu kurumların iki ana işlevi vardı. İlki halka sağlık hizmeti sunmak, diğeri ise tıp eğitimi vermekti. Kayseri'de Gevher Nesibe Darü'ş şifası (1205), tıp üzerine eğitim verirken hastane kısmında hastalar tedavi ediliyordu. Darü'ş şifalarda, hastalar muayene edilirken hekim hastasının yanına gelip "Falan şeyi yediğinde nasıl oldu? Kendini hafif mi ağır mı hissettin? Uykun nasıldı?'' gibi sorular sorar aldığı cevaplar doğrultusunda teşhis koyardı. Hekim, hastanın nabzını tutar, idrarının rengini kontrol eder ona göre tedavi yöntemleri geliştirirdi (Fihi Ma Fih, 2013: 48,103, 136). Gevher Nesibe Darü'ş şifahane'si gibi tıp merkezlerinde müzik, telkin ve sıcak su tedavisi gibi yöntemlerle psikolojik rahatsızlığı olan hastalar tedavi ediliyordu (Hatunoğlu, 2014: 258).

Hastaların tedavi edildiği bir diğer vakıf kurumu hamamlardı. Konya'da antik Ilgın kaplıcası, I. Alaeddin Keykubad tarafından 1236 yılında hamam haline getirilmişti. Mevlana ve ailesi de şifalı suları olan bu hamama sık sık giderlerdi (Eflaki, 1989: II, 28; Önge, 1995: 19-22). Bir gün Ilgın'a giden Mevlana, burada

cüzzam hastalarını uzaklaştırmak isteyen arkadaşlarına kızmış ve cüzzam hastalarının vücutlarından akan suyu başından aşağı dökerek, onların gönlünü almaya çalışmıştı (Sipehsalar Risalesi,1977: 86).

Vakıf kurumu olan hamamlarda germabe-ban (hamamcı), hamamı idare eden kişiydi. Celaleddin Karatay kervansaray vakfiyesinde hamamcıya maaş olarak yıllık yüz yirmi dirhem ve yirmi dört mudd (Bir mudd yaklaşık olarak 500 gr.) buğday verileceği kaydedilmiştir. Ot, odun, tezek ile ısıtılan hamamlarda sıcaklığı kontrol eden görevliye külhan denirdi. Hamamı ısıtmak için kullanılan tezeği küfe ile taşıyan külhanlar, zor şartlarda çalıştıkları için oldukça kötü kokarlardı. Dellak müşterileri kil ve sabun ile yıkayan kişiydi, natur denilen görevli ise müşteriler ile ilgilenir hamama sabun temin ederdi. Sabun, Selçuklu döneminde önemli bir temizlik malzemesiydi ve Altun-Aba vakfiyesinde sabunhanelerden bahsedilmektedir (Merçil, 2000: 108-109; Turan, 1947: 208). Hamamların bir özelliği de berber gibi hizmet vermeleridir (Eflaki, 1989: II, 412).

Anadolu Selçuklu topraklarında eğitim ve sağlık kuruluşları şehirlerin büyüklüğüne, nüfus yoğunluğuna ve işlevselliğine göre külliye olarak, genellikle önemli yol güzergâhları üzerine konumlandırılmıştır. Anadolu, dönemin uluslararası ticaret yollarının geçtiği bir coğrafya olduğu için özellikle yol güzergâhları üzerine yapılan sağlık kurumları salgın hastalık tehdidine karşı önlem alınırken, askeri sağlık hizmetleri de sağlıyordu (Özcan, 2010: 204).

5. Dini Mekânlarda Günlük Yaşam

Anadolu şehirlerinin ilk Müslümanları ibadetlerini derme çatma binalarda, bazen de el koydukları kiliselerde ya da kiliselerin bazı bölümlerinde yapmışlardır (Cahen, 2000: 217). Selçuklular bir şehri fethettikleri zaman hemen bir namazgâh yapmakla beraber, eski kiliseleri de camiye çeviriyorlardı. XII.

yüzyılda Konya Türk ve Hristiyanların oturduğu hatta ibadet yerlerinin bile yan yana bulunduğu, ne sosyal ne de fiziki açıdan gelişmemiş bir şehirdi (Kuban, 1968: 58-60). Kiliseden bozulmuş camilerde ibadet eden Müslümanlar için ilk Konya'da inşa edilen cami 1155 tarihlidir. Mengücekli, Danişmendli ve Saltuklu bölgelerindeki camiler bu tarihten biraz önce veya sonra yapılığı düşünülmektedir (Cahen, 2000: 217).

Orta Asya ya da İran Türk-İslam şehirlerinde olduğu gibi Anadolu Selçuklu şehirlerinde de mekânsal örgütlenmeyi Cuma Camisi (Cami-i Kebir ya da Sultan Cami) işlevindeki Ulu-Cami etrafında gerçekleşmiştir. Cuma ve bayram namazları bu büyük camide kılınıyordu. Yine mahalleler de cami ya da mescitlerin etrafında kuruluyordu. Bu yüzden imamlar mahallelerin lideri durumundaydılar (Akşit, 2014:78; Özcan, 2011: 183).

Selçuklu sultanları fethettikleri şehirlere camiler, mihrap ve minberler yaptırarak göçebe halkın İslam'a geçişini hızlandırmak isterken Hristiyan halkın ibadet özgürlüğüne karışmıyorlardı. Hristiyan halkın sayısını azaltmak "haraç'' vergisinin de azalması demekti. Bu durum ekonomik açıdan kârlı değildi (Gordlevski, 1988: 314-315). Konya yakınında Sille'de "Eflatun Hâkim'' adında bir Rum manastırı vardı. Mevlana, bu manastırın yaşlı ve saygın bir adam olan başrahibi ile iyi anlaştığını ve onu sık sık ziyaret ettiğini, hatta burada kırk gün kaldığını bilmekteyiz. Mevlana'nın ölümünden sonra oğlu Sultan Veled, Amir Arif ile beraber manastırı ziyaret etmeyi sürdürmüşlerdir. Yine aynı şekilde Yahudi din adamları Hahamlarla da dostane ilişkiler geliştirmişlerdir (Eflaki, 1989: II, 30-305).

XIII-XV. yüzyıllarda Anadolu'da geniş bir derviş zümresi mevcuttu. Yeseviyye, Haydariyye, Vefaiyye, Kalenderiye gibi tarikatlar Moğol tehdidiyle

göç eden Türkmen aşiretleriyle birlikte Anadolu'nun ücra köşelerine kadar yayılmıştı. XII. ve XV. yüzyıllarda Anadolu'da Kazeruniyye, Sühreverdiye, Rıfaiye, Kaderiye, Halvetiye, Bayramiye, Nakşibendiyye görülen diğer tarikatlardı. Rıfailer; Burhan gösterileri olarak adlandırılan vücudun değişik yerlerine şiş sokma, yılanlarla oynama gibi olağanüstü gösterileriyle ve yüksek sesli coşkulu zikir ayinleriyle dikkat çeken bu derviş zümresi zaman zaman kalabalık kafileler halinde seyahat ediyorlardı (Ay, 2008: 19-21).

Konya şehrinde ise Mevlana'nın birçok müridi bulunmaktaydı. Sultan Veled, babasının ölümünden sonra Mevleviliği bir tarikat haline getirmiştir. Konya merkezde saray ve çevresinde Mevlana'nın öğretileri daha fazla taraftar buluyordu. IX. yüzyılda Bağdat Sufileri arasında ortaya çıkan ve İran, Horasan, Türk ve Hint bölgelerine yayılmış olan müzikli ibadet şekli olan sema, Konya'nın seçkin kesiminde yer bulmuştu. Emirler ve Konya'nın ileri gelenleri sık sık sema meclisleri tertip ediyorlardı (Sipehsalar Risalesi, 1977: 88-89).

Halk ise daha çok tekkeler ve dervişler sayesinde dini düşüncelerini besliyordu (Gordlevski, 1988: 336). Dervişler, halk tarafından "iş kaçgunu tembeller'' olarak nitelendirilseler de hak yolcusu ve tasavvuf ehli olarak kabul edilirlerdi. Zaviye, hankâh, tekke gibi yerlerde bir şeyhin mutlak otoritesi altında belirli bir hiyerarşi düzeni ile adap ve disiplin altında yaşarlardı. Tekkeye intisab eden yani bağlanan derviş, daha önceki ekonomik faaliyetlerini, malını mülkünü hatta aile hayatını terk ederdi. Geçimlerini tekkenin yakınlarındaki tarlalarda çalışarak, sadakalarla ya da vakıf gelirleriyle sağlarlardı. Tekkeler sadece zikir, halvet (uzlet), sema, ibadet yapılan yerler değildi. Aynı zamanda eğitim öğretim yürütülen mekânlardı (Ay, 2008: 80,95).

SONUÇ

Dönemin siyasi ve askeri şartları altında Bizans şehirleri üzerine kurulan Anadolu Selçuklu şehirleri XIII. yüzyılda imar faaliyetlerinin hız kazanması ile beraber Orta Asya ve Türk-İran İslam şehircilik gelenekleri bu şehirlerde hayat bulmuştur. Hızla gelişen şehirlerin ve yeni bir yapılanma içerisine giren Anadolu Selçuklu toplumunun günlük yaşamının özelliklerini birkaç madde altında toplamamız gerekirse şöyle bir sonuca varabiliriz.

- Bizans şehirleri üzerine kurulan Anadolu Selçuklu şehirlerinde Orta Asya ve Türk-İran İslam şehircilik geleneğine uygun olarak "ordu'' yani iç kale içinde hükümdarın ve askeri birliğin yer aldığı, surlar ile şehirden ayrılan bir askeri-idari merkez yer almaktadır. Ortaçağ şehir mimarisine uygun olarak şehri saldırıdan ve göçebelerden korumak için surlar inşa edilmiştir.
- Şehir nüfusları hakkında kesin bilgi vermek imkânsız olduğu için tarihi kaynaklardaki kısıtlı bilgilerden ya da Ulu Cami gibi halkın toplandığı mekânların büyüklüğüne göre tahmini sayılara ulaşmak mümkündür.
- Anadolu'ya gelen göçebe Türkmen kitleleri, kırsal alanlarda ve uc bölgelerinde yaşamayı tercih ederken, yönetici zümre, ulema, zanaatkâr ve meslek erbabı şehirlerde yaşamayı tercih etmişlerdir. Günlük yaşam içerisinde gayrimüslim halka hoşgörülü bir yaklaşım dikkat çekmektedir. Belli bir eğitim alan yetenekli gayrimüslimler devlet kademelerinde önemli noktalara gelebiliyordu. Halkın bu derecede kaynaşmasında sultanların hoşgörü politikalarının yanında Mevlana gibi dini ve hayat

felsefeleri ile halkı etkileyen şeyh ya da dervişler de etkili olmuştur.

- Şehirlerde ümera, ulema, tüccar ve sanatkârlar şeklinde sosyal sınıflara biz ilave olarak evleri olmayan fakat oldukça kalabalık rünûd (rindler), dervişân (dervişler) ve danişmendân (öğrenciler) gibi toplulukları da sayabiliriz. Ümera sınıfı devletten aldıkları maaş ve iktalarıyla, ulema sınıfı vakıf gelirleriyle geçinirken. Tüccar ve sanatkârlar ise kendi geçimlerini kendileri sağlıyordu. Bu sınıfların sosyo-ekonomik durumlarına göre yaşadıkları binaların gösterişi ve yapı malzemesi değişmektedir.
- Sultanın günlük yaşamı iki kısımda incelenebilir. Birincisi, Bargâh (toplantı salonu) ve Dadgâh (mahkeme) binalarında geçen resmi yaşantısı, ikincisi saray içinde geçen özel yaşantısı. Sultanın günlük yaşamında ve sarayda Orta Asya Türk geleneklerinin devam ettirildiğine şahit oluyoruz. Saray ve köşklerde sık sık düzenlenen şölen ve eğlenceler siyasi entrikalar için de uygun ortamlardı.
- Bir mescit etrafında kurulan mahallerde imam ve iğdişbaşı yönetici konumundaydı. Şehir hayatında kadınları aktif olarak görmek mümkündü. Hatta saray ve çevresinde meslek erbabı kadınlar bile vardı.
- Meslek alanları yaşam alanlarının dışında yer alıyordu. Her ürün için ayrı bir çarşı vardı. Çarşı ve pazarları sur dışında olan şehirler açık şehir, sur içinde yer alanlar ise kapalı şehir olarak adlandırılmaktadır. Kapalı şehirlere örnek Niğde, açık şehirlere örnek olarak Kayseri gösterilebilir. Anadolu Selçuklu

pazarlarından en önemlisi şüphesiz Yabanlu denilen uluslararası pazardı. Bu pazarın bir özelliği de Orta Asya Türk şehir geleneğine uygun olarak ordunun toplandığı yerdi (Ordu-Pazar).

- Anadolu'nun kuzey-güney ve doğu-batı arasındaki önemli ticaret yollarının üzerinde bulunması Selçuklu sultanlarının bu avantajı çok iyi değerlendirmesi, dünyanın her köşesinden tüccarları bu coğrafyaya çekmiştir. Tüccarların yol güzergâhlarında her türlü ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri kervansaray, han, zaviye gibi yapılar bulunmaktaydı.
- Yeni gelen unsurların barınma başta olmak üzere hayatını devam ettirebileceği her türlü ihtiyacı karşılamak için Ahi birlikleri sistemli bir şekilde çalışmıştır. Bu sayede Anadolu'da yerleşik hayat gelişirken bu coğrafyanın Türk-İslam çehresi kazanması da hızlanmıştır.
- Bir malın, bir arazinin gelirlerinin bütünüyle insanların yararına kullanılmak üzere sahibi tarafından hayır işleri için terk edildiği vakıf kurumları bulunmaktaydı. Medreseler, kütüphaneler, hamamlar vakıf gelirleri ile ayakta duran kurumlardı. Sağlık ve eğitim hizmetleri veren bu kurumların çalışanları ve aldıkları maaş miktarları vakfiyelerde belirtilmiştir.
- Anadolu Selçuklu topraklarında farklı dinlerin ibadet özgürlüğü vardı. Konya'da Mevlana birçok müridi varken, Anadolu'da daha çok tekke, zaviye ve hankâh gibi yerlerde dervişlerin öğretileri rağbet görüyordu. Bu mekânlarda aynı zamanda eğitim öğretim veriliyordu.

KAYNAKÇA

Akdağ, Mustafa (2010). Türkiye İktisadi ve İçtimai Tarihi, İstanbul: YKY.

Aksarayi (2010). Müsâmetü'l-Ahbâr ve Müsâyeret ül-Ahyâr, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara: TTK.

Akşit, Ahmet (2012). Selçuklular Devrinde Niğde Şehri, Konya: Kömen Yayınları.

……....(2014). "Selçuklular Devrinde Kent İskân ve Mahalleleri'' *Çankırı Üniversitesi S.B.D 5(1), S.1, ss. 67-88, Nisan.*

……(2009). ''Niğde Şehriyle İlgili Tarihi Kaynaklar: Akmedrese Vakfiyesi'' *TÜBAR*-

XXVI/Güz, S.26, ss. 21-28.

ANONİM SELÇUKNÂME (2014). Ankara, Atıf Yayınları.

Atçeken, Zeki ve Bedirhan, Yaşar (2012). Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi, Konya: Eğitim Yayınları.

AY, Resul (2008). Anadolu'da Derviş ve Toplum13.-15.yüzyıllar, İstanbul: Kitap Yayınları.

Balık, İbrahim (1999). "Anadolu Selçuklu Medreselerinin İdareci ve Hizmetli Kadrosu'', *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 3/4-12, ss. 1-11.

Barkan, Ömer Lütfü,(1942). Kolonizatör Türk Dervişleri, İstanbul: Hamle Yayınları.

Baykara, Tuncer. (1985a). "Türkiye Selçuklularında İdari Birim ve Bununla İlgili Meseleler'', *Vakıflar Dergisi, XIX*. ss.49-61

……. (1985b). Türkiye Selçukluları Devrinde Konya, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

……., (1990). Anadolu'nu Sosyal ve İktisadi Tarihi, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.

Bayram; Selahattin (2012). "Osmanlı Devletinde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Loncaları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* S. 21.

Bıçak, Sedat (2007). Türkiye Selçuklu Toplumunda Kadın (XI-XIV yy.) ,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Cahen, Claude (2000). *Osmanlılardan Önce Anadolu,* Çev. Erol Üyepazarcı, İstanbul:TarihVakfı Yurt Yayınları.

…….(1968). "İbn Sa'id sur L'Asie Mineure Seldjuqide", Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi, S.IV, C.10-11, ss.41-50, Ankara.

Can, Sevim (2008). Terken Hatun'dan Valide Sultan'a Selçuklu Döneminde Kadın (1040-1308),İstanbul: Ufukötesi Yayınları.

Çağatay, Neşet, (1997), Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Ankara: TTK.

EBU ABDULLAH MUHAMMED İBN BATTUTA TANCİ, (2004). İbn Battuta Seyahatnamesi I-II, Çev. A. Sait Aykut, İstanbul: YKY.

EBÜ'L FİDÂ COĞRAFYASI. (2017). Çev. Ramazan Şeşen, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Şihabeddin b. FAZLULLAH EL-ÖMERÎ,(2014). Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduk (Mesâliku'l Ebsâr), Çev. Dr. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları.

Ersan, Mehmet. (2006). ''Türkiye Selçuklu Devlet Erkânın Eğlence Hayatı' '*Tarih İncelemeleri Dergisi C.XXI,* S. I, ss. 73-106, Temmuz.

Gordlevski, V. (1988), Anadolu Selçuklu Devleti, Çev. Azer Yaran, Ankara: Onur Yayınları.

Göksu, Erkan (2007). "Türkiye Selçuklu Devletinde Gulam Eğitimi ve Gulamhaneler'', *Nusha Yıl:7 S.24, ss.65-84, Güz.*

Gregory ABU'L FARAC (1987). Abu'l Farac Tarihi, Çev. Ö. Rıza Doğrul, Ankara: TTK.

Güven, İsmail. (1998). "Türkiye Selçuklularında Medreseler'', *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, C.31, S.1, ss. 125-146, Ankara.

Hatunoğlu, Aşkım (2014). ''Türk İslam Hekimlerinin Psikoloji Biliminin Gelişimine Katkıları Psikolojik Hastalıklara Tedavi Yöntemleri'' *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl*:2,S.5.

İbn Bibi, (2014). El Avamirü'l Ala'iye fi'l Umur il-Alaiye, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara: TTK.

İbn Sa'id El Magribi (1958). Kitâb bart el-Arz, (Juan Cernet Khines),Tetouan: Moulay Hassan İnstitute.

…….(1970). Kitâbü'l Coğrafiya, (Dr. İsmail Arabi), Beirut.

İnalcık, Halil, (2010). Devlet-i Aliye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I, Klasik Dönem (1302-1606), Türkiye İş Bankası Yayınları.

Köymen, Mehmet Altay, (1983). Alparslan ve Zamanı, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Kuban, Doğan. (1968). "Anadolu Türk Şehri'', *Vakıflar Dergisi, C.VII: 53-73.*

……(2008), Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Mazaheri, Ali (1972). Ortaçağda Müslümanların Yaşayışları, Çev. Bahriye Üçok İstanbul: Varlık Yayınları

Merçil, Erdoğan. (2000). Türkiye Selçuklularında Meslekler, Ankara: TTK.

Mevlana, Celaleddin-i Rumi. (2013). Fihi Ma Fih, Çev. Ahmed Avni Konuk, İstanbul: İz Yayınları.

Mecdeddin Feridun b. Ahmed Sipehsalar, (1977). Mevlana ve Etrafındakiler, Tahsin Yazıcı, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.

Oral, Zeki (2008). Selçuklu Yemekleri ve Ekmekleri, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Önge, Yılmaz (1995). Anadolu'da XII.-XIII. yüzyıl Türk Hamamları, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları

Özbek, Süleyman (2001). ''Türkiye Selçuklularında Kültürel Hayat (Mevlana'nın Fi Ma fih ve Mesnevi'sine Göre)''*AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C. III. S.1,Haziran*

Özcan, Koray (2011). Anadolu'da Erken Dönem Türk Kent Morfolojisi "Selçuklu Başkenti Konya' *'Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research Volume:4 Issue: 19 Güz*

……(2006). "Anadolu'da Kentler Sistemi ve Mekânsal Kademelenme'',*METUJFA*
2006/2(23,2), s.24

…….(2007). "Vakfiyelere Göre Selçuklu Kentinde Ticaret Mekânlarının Örgütlenme Düzeni ve Mekânsal Diziliş Biçimleri Üzerine Bir Deneme "Konya Örneği", Vakıflar Dergisi, S.30: 85-98.

…….(2010). "Erken Dönem Anadolu–Türk Kenti Anadolu Selçuklu Kenti ve Mekânsal Ögeleri'', *Bilig Güz/2010,S.55, ss.193-220.*

Polo, Marco (1979). Marco Polo Seyahatnamesi, Çev. Filiz Dokuman, İstanbul: Tercüman Yayınları
1001 Temel Eser.

Ouentin, Simon De Saint (2006). Bir Keşiş 'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu (1245-1248),

Çev. Erendiz Özbayoğlu, Antalya.

Ravendi,(1999). Rahat-üs Sudur ve Ayet-üs Sürur, Ankara: TTK.

Redford, Scott,(2008). Anadolu Selçuklu Bahçeleri, İstanbul: Eren Yayınları.

Shimmel, Annemarie, (1973). " Mevlana Celaleddini Rumi'ye Göre Konya'daki Gündelik Hayat'',*Mevlana'nın 700.Ölüm Yıldönümü Dolayısiyle Uluslararası Mevlana Semineri Bildirisi, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.*

Sümer, Faruk. (1985),Yabanlu Pazarı, İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı.

……., (2000) ''İğdiş'' , DİA, C. 21, s.524.

……. (1990)"Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi? 'B*elleten Dergisi, S.96, C. XXIV, s.574.*

ŞEMDEDDİN AHMED EL-EFLAKİ EL-ARİFİ, (1989). Menakibü'l Arifin, Çev. Tahsin Yazıcı, I-II, İstanbul: MEB.

Şahin, İlhan (1995), "Ahi Evran", DİA, C.I, İstanbul, s.530.

Taneri, Aydın. (1977). Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı (Menakibü'l Arifin'inDeğerlendirilmesi)
Konya: Bilge Yayınevi.

Turan, Osman. (2016). Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul: Ötüken.

……. ,(1951)," Selçuklular Zamanında Sivas Şehri'', *A. Ü. D. T. C. F. Dergisi. F 29, s.445.*

……..(1958) Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar (Metin, Tercüme ve Araştırmalar), Ankara: TTK.

Turan, Osman, (1947), "Selçuklu Devri Vakfiyeleri: I. Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı'', *Belleten, XI/42 (Nisan 1947).*

……..(1980) Selçuklular ve İslamiyet, İstanbul: Nakışlar Yayınevi.

…….(1948). "Celaleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri'', *Belleten, C.XII, S.45, ss.17-96, Ankara: TTK.*

Uğurlu, Kamil; DEMİRCİ, İlyas(2008). Dünden Bugüne Selçuklu Evleri, Ankara: Türk Dünyası Mimarlık ve Şehircilik Kurultayı Özel Yayınları.

Uyumaz, Emine; (2006)"Türkiye Selçuklularında Resmi Eğlence/Bezm Meclisleri'', *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, S.43.*

Yasa, Azize; (1996). Anadolu Selçukluları Döneminde Türk-İslam Şehri Olarak Konya, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.